

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

INSTITUTIONAL APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS FOR THE RESEARCH OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP SYSTEM

У статті розглянуто інституційне середовище інноваційного підприємництва. Конкретизовано необхідність застосування вдалої методології, за допомогою якої буде можливим найефективніше дослідження впливу комплексу елементів системи на результативність роботи підприємства з урахуванням не лише економічних чинників, але й суспільних, політичних, соціальних, ментальних, нормативно-цілевих, морально-етичних, адміністративних тощо. Визначено, що інституціональний підхід є найбільш прийнятним з позицій методологічної основи дослідження системи інноваційного підприємства. З'ясовано, що еволюційна природа виникаючих у національній економіці інституційних обмежень не завжди явна внаслідок щільного переплетення, взаємозалежності та взаємовпливу наявних інституційних структур. Доведено, що мінімізація інституційних обмежень підсилюється за досить високого рівня розвитку державних інституцій, що забезпечує законність, взаємоузгодженість та синергію всієї системи інноваційного підприємства.

Ключові слова: інноваційне підприємство, методологія, інституційні рамки, інституціональний підхід, формальні та неформальні обмеження, стейкхолдери, інститути, синергія.

В статье рассмотрена институциональная среда инновационного предпринима-

тельства. Конкретизирована необходимость применения удачной методологии, с помощью которой будет возможным наиболее эффективное исследование влияния комплекса элементов системы на результативность работы предпринимательства с учетом не только экономических факторов, но и общественных, политических, социальных, ментальных, нормативно-целевых, морально-этических, административных и т. д. Определено, что институциональный подход является наиболее приемлемым с позиций методологической основы исследования системы инновационного предпринимательства. Выяснено, что эволюционная природа возникающих в национальной экономике институциональных ограничений не всегда явная вследствие плотного переплетения, взаимозависимости и взаимовлияния существующих институциональных структур. Доказано, что минимизация институциональных ограничений усиливается при достаточно высоком уровне развития государственных институтов, что обеспечивает законность, взаимосогласованность и синергию всей системы инновационного предпринимательства.

Ключевые слова: инновационное предпринимательство, методология, институциональные рамки, институциональный подход, формальные и неформальные ограничения, стейкхолдеры, институты, синергия.

УДК 338.242.2

<https://doi.org/10.32843/bses.49-5>

Орлова-Курилова О.В.

к.е.н., доцент кафедры менеджменту, статистики та економічного аналізу Луганський національний аграрний університет

Orlova-Kurilova Olga

Luhansk National Agrarian University

The institutional environment of innovative entrepreneurship is considered in the article. The necessity of applying a successful methodology, by which it will be possible to investigate the influence of a complex of elements of the system on the performance of business not only taking into account economic factors but also social, political, social, mental, normative-target, moral-ethical, administrative, etc., is specified. It has been determined that the institutional approach is the most appropriate from the standpoint of the methodological basis for the research of the innovative entrepreneurship system. The architectonics of the structure of the environment of innovative entrepreneurship necessitates the emphasis on a relatively new direction of management theory – the institutional approach. It is based on the conceptual domination of various functional institutes and their constant institutional dynamics, as well as helps to understand the most general patterns of development of modern innovative entrepreneurship, because in such an environment there is a system of explicit or hidden incentives to direct the activity of entities in the activity. It has been found that the evolutionary nature of institutional constraints arising in the national economy is not always clear, owing to the tight interweaving, interdependence and interplay of existing institutional structures. It has been proved that the minimization of institutional constraints is enhanced with a sufficiently high level of development of state institutions, which ensures the legitimacy, coherence and synergy of the whole system of innovative entrepreneurship. Therefore, we can summarize that the use of an institutional approach as a methodological basis for researching the innovation entrepreneurship system has advantages that allow: to clarify and analyze all types of synergistic interactions between formal and informal institutions, whose activities are aimed at stimulating and supporting the effective development of innovative entrepreneurship; to influence the activity of innovative entrepreneurship by creating the necessary market or administrative conditions for reforming, diversifying and stimulating technological and sectoral restructuring of economic entities, thereby creating a basis for continuous production of innovations, introduction of progressive production technologies, as well as smooth implementation; to show the nature of the dialectics of stakeholder relationships of innovative entrepreneurship at micro, meso and macro levels.

Key words: innovative entrepreneurship, methodology, institutional framework, institutional approach, formal and informal constraints, stakeholders, institutes, synergy.

Постановка проблеми. Дослідження середовища, в якому функціонує інноваційне підприємство, є важливим етапом у загально організаційному процесі формування механізму вдосконалення державної підтримки інноваційного підприємства. Під час такого дослідження враховується широке коло різноманітних відносин акторів, результативних показників, ефектів, які характеризують функціонування основних елементів середовища підприємства. Концептуальне значення під час такого дослідження

позначається у застосуванні вдалої методології, за допомогою якої буде можливим найефективніше дослідити вплив комплексу елементів системи на результативність роботи підприємства з урахуванням не лише економічних чинників, але й суспільних, політичних, соціальних, ментальних, нормативно-цілевих, морально-етичних, адміністративних тощо. Таке широке коло чинників доводить, що сучасне інноваційне підприємство не лише регулюється ринковими перевагами корисності та прибутковості, але й визначається

за допомогою низки позаекономічних рушійних сил, які продукуються політичними, соціальними та моральними інститутами, котрі утворюють каркас підприємницького середовища.

Архітектоніка будови середовища інноваційного підприємництва зумовлює необхідність акцентування уваги на порівняно новому напрямі управлінської теорії, а саме інституціональному підході. Він ґрунтується на концептуальному пануванні різноманітних за функціоналом інститутів та спричиненні ними постійної інституціональної динаміки, а також допомагає усвідомити найзагальніші закономірності розвитку сучасного інноваційного підприємництва, оскільки саме в такому середовищі існує система явних або прихованих стимулів спрямування діяльності суб'єктів господарювання в інноваційне русло. Розуміння цих обставин пояснює важливість дослідження теоретичних засад інституціонального підходу, за допомогою якого можна розробляти адекватну умовам конкретної країни та економічної системи ефективну державну політику. Тим більше, що лонгитюдних досліджень у цій області, як і раніше, мало.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Економіко-соціологічні доктрини інституціонального підходу ґрунтуються на науковій спадщині Т. Веблена, В. Баумоля, О. Богданова, Дж. Гелбрейта, І. Гнатенко, Р. Коуза, І. Кукси, Д. Норта, І. Пригожина, І. Стенгерса, Є. Гурвича, О. Дегтярьова, В. Новікова, А. Сміта, Д. Рікардо, О. Оболенського, О. Беляєва, В. Дементьєва, І. Коха, Л. Кирилова та інших учених. Водночас з огляду на фактор часу, в якому відбувається еволюційний рух усієї наукової думки, перегляд вибраної проблематики повинен мати систематичний характер.

Постановка завдання. Метою статті є концептуальне визначення необхідності застосування інституціонального підходу як методологічної основи дослідження системи інноваційного підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Класичний інституціоналізм як науковий напрям управлінської теорії зародився у США на початку першої половини ХХ ст. завдяки працям Т. Веблена, який запропонував новий науковий підхід до дослідження суспільно-економічних процесів. Послідовниками цього підходу були як вітчизняні, так і закордонні вчені, зокрема В. Баумоль, О. Богданов, Дж. Гелбрейт, І. Гнатенко, Р. Коуз, І. Кукса, Д. Норт, І. Пригожин, І. Стенгерс. Методологічне поширення інституціонального підходу в умовах сучасності є характерним для більшості галузей гуманітарних знань. Інститути, які раніше були об'єктом дослідження переважно соціологів та правознавців, стали предметом економічних наук, політології, державного управління, антропології тощо. Нині не існує єдиного поняття «інститут», як і напрямів його оцінювання та поліпшення функціонування. За

Є. Гурвичем, поняття «інститут» занадто розпливчасте, тому є даремним, адже не цілком зрозуміло ні те, як виміряти їх якість, ні те, яким чином можна їх поліпшити. Деяко спрощуючи, можемо вважати, що інститути – це загальні характеристики певного середовища: від організації регулювання економіки до взаємної довіри між підприємцями. Саме інститути створюють (або не створюють) стимули зберігати, поліпшувати та інвестувати, проводити модернізацію виробництва, забезпечувати доступну якісну освіту тощо. Саме тому неможливо домогтися серйозного економічно-суспільного прогресу без істотного поліпшення інститутів [1, с. 34].

У наукових розробках В. Баумоля (1990, 1993, 2005 рр.) та Д. Норта (1990, 1994, 1997, 2005 рр.) особливо акцентується увага на щільному взаємозв'язку інституційного середовища та розвитку підприємництва. Саме ці закордонні вчені надають науковому суспільству та іншим учасникам інноваційного підприємництва найбільш значну теоретичну платформу про підприємницьку діяльність у різних інституційних вимірах. Підприємці, особливо ті, які реалізують інноваційну діяльність, є основними агентами позитивних змін та зрушень. Такі утворення, як інноваційні фірми, створені підприємцями, адаптують свою діяльність і стратегії таким чином, щоби відповідати вимогам, можливостям та обмеженням формальних і неформальних інституційних рамок [2].

Еволюційна природа виникаючих у національній економіці інституційних обмежень не завжди зрозуміла внаслідок щільного переплетення, взаємозалежності й взаємовпливу наявних інституційних структур. Водночас мінімізація інституційних обмежень підсилюється за досить високого рівня розвитку державних інституцій, що забезпечує законність, взаємоузгодженість та синергію всієї системи інноваційного підприємництва. Звідси випливає, що чітко визначити інституційні рамки взаємодії стейкхолдерів підприємницької діяльності досить складно з огляду на їх змінність, динамізм, мінливість та значну залежність від безлічі факторів внутрішнього й зовнішнього інституційного середовища [3; 4; 5]. Вплив інституційних обмежень на підприємців активно аналізував Д. Норт, який відзначав, що інституційні рамки чинять значний вплив не лише на виникаючі підприємницькі структури, але й на їх подальший розвиток у ринковому середовищі [6].

Логіка траєкторії інституційного розвитку середовища інноваційного підприємництва дає змогу виділити формальні, неформальні та спонтанні (випадкові) інституційні рамки. В ідеальному стані вони повинні бути конгруентними, що наближає їх до конвергенції через зближення траєкторій розвитку з функціонуючими інноваційними підприємцями [7]. Проте постійно виникаюча ситуація ресурсних та інституційних обмежень не дає

змогу досягти такого положення у довготривалій перспективі з огляду на вплив різних суспільних, демографічних, фінансових, політичних або технологічних факторів. У складі інституційних обмежень, властивих традиційному та інноваційному підприємству, виділимо такі [8; 9; 10; 11; 12]:

- обмеження наявного ресурсного потенціалу, необхідного для створення нового продукту або послуги (підприємці по-різному підходять до вирішення проблеми обмеженості, адже підприємці з традиційним типом діяльності прагнуть мінімізувати ризики використання ресурсів у процесі створення інноваційних продуктів або послуг, а підприємці з інноваційним типом діяльності орієнтовані на створення принципово нових конкурентних продуктів або послуг за рахунок менш раціонального та більш ризикованого використання обмежених ресурсів);

- обмеження сприйняття ноу-хау та техніко-технологічних нововведень (залучення ноу-хау та техніко-технологічних нововведень у підприємницьку діяльність здатні привести до підвищення прибутковості, але складність їх впровадження змушує підприємців використовувати традиційні технології, тоді як новаторам властиве їх активне залучення в господарську діяльність);

- обмеження якості та кількості управлінського та іншого людського капіталу, зайнятого у створенні інноваційних продуктів і послуг (це обмеження зводиться до різного рівня акумуляції людського капіталу, який залучається в процес інноваційної діяльності або економиться за традиційного виду підприємництва);

- обмеження зовнішнього середовища інноваційного підприємництва, що відбиваються на комплексному впливі наявних інститутів на діяльність суб'єкта господарювання (наявність численних інституціональних провалів, перешкод та проблем ускладнює діяльність підприємця, змушуючи їх дотримуватися раціональності під час створення та реалізації інновацій, що гальмує інноваційну діяльність);

- обмежена або пізня реакція державних установ на світову, політичну, соціальну та економічну ситуації, які складаються в середовищі інноваційного підприємництва (наявність тимчасового лага відповіді державних інститутів на зміну ситуації може привести до дисфункції окремих інституцій та їх неефективної взаємодії з підприємцями тощо; в ідеалі формальні правила призначені для сприяння взаємовигідного обміну, зменшення операційних витрат, вони також можуть вплинути на окремих осіб або груп підприємців по-різному; формальні правила й інститути створюють люди, інколи виходячи зі своїх власних приватних інтересів, а не з інтересів соціального благополуччя).

Підкреслюють важливість інституціонального підходу О. Дегтярьов, В. Новіков [2]. На їхню думку, інноваційна діяльність здійснюється в конкрет-

ному інституційному, політичному, економічному й соціальному контексті. В рамках такої постановки найбільшого значення разом з іншими факторами набуває інституційне середовище розвитку інновацій. Вчені зазначають, що за інституційного підходу до дослідження інноваційного розвитку територія є своєрідним просторовим середовищем, у якій економічні суб'єкти безпосередньо взаємодіють між собою та із середовищем, обмінюються ресурсами й трансформують одні їх види в інші. Така взаємодія має регулюватися системою інститутів, які значною мірою визначають характер відтворення й основні кількісні параметри інноваційної діяльності, що, відповідно, підкреслює важливість і доцільність використання інституціонального підходу до дослідження інновацій у просторово-часовому контексті. Аналіз робіт з тематики інноваційного розвитку показує, що ці методологічні підходи в процесі дослідження інновацій на різних рівнях мають велику кількість перетинань і добре доповнюють один одного.

Узагальнюючи зазначені наукові доробки, можемо змоделювати інституційне середовище інноваційного підприємництва (рис. 1).

Слід визначити, що в економічній системі можливі різноманітні типи підприємництва, які можуть виникнути за певних інституційних умов. Важливо створювати та реформувати такі інститути, які будуть спроможні забезпечити стимули для різних видів економічної діяльності.

В умовах, коли приватні вигоди підприємця від діяльності приносять втрати для суспільства, має місце деструктивне, або руйнівне, підприємництво (за концепцією У. Баумоля), яке приносить користь підприємцю, але не сприяє економічному процвітанню держави. Якщо вигода від участі в нелегальному підприємстві переважає витрати, підприємці, як правило, більш схильні брати участь у руйнівному підприємстві, тобто такому, яке завдає шкоди економічному розвитку. У сучасному світі цим є перш за все організована злочинність, але історично цим також є військові (силові) форми підприємництва. Навпаки, якщо існують потужні стимули для «продуктивного» підприємництва, то ця форма буде переважати. У кожному разі підприємці будуть зважувати стимули, присутні в навколишньому середовищі, які виражені у формі офіційних правил, директив, обмежень (формальні правила), а також щодо переважаючих культурних цінностей і ментальних норм (неформальні правила). Це не означає, що один і той самий суб'єкт підприємницької діяльності буде займатися продуктивним, непродуктивним або руйнівним підприємством залежно від структури наявних стимулів. Історії людства не відомі чіткі лінійні рухи від деструктивного підприємництва до продуктивного й навпаки. Циклічність суспільного та інноваційного розвитку вмщувала затяжні кризи, які змінювалися шаленим прогресом, а зріст змінювався

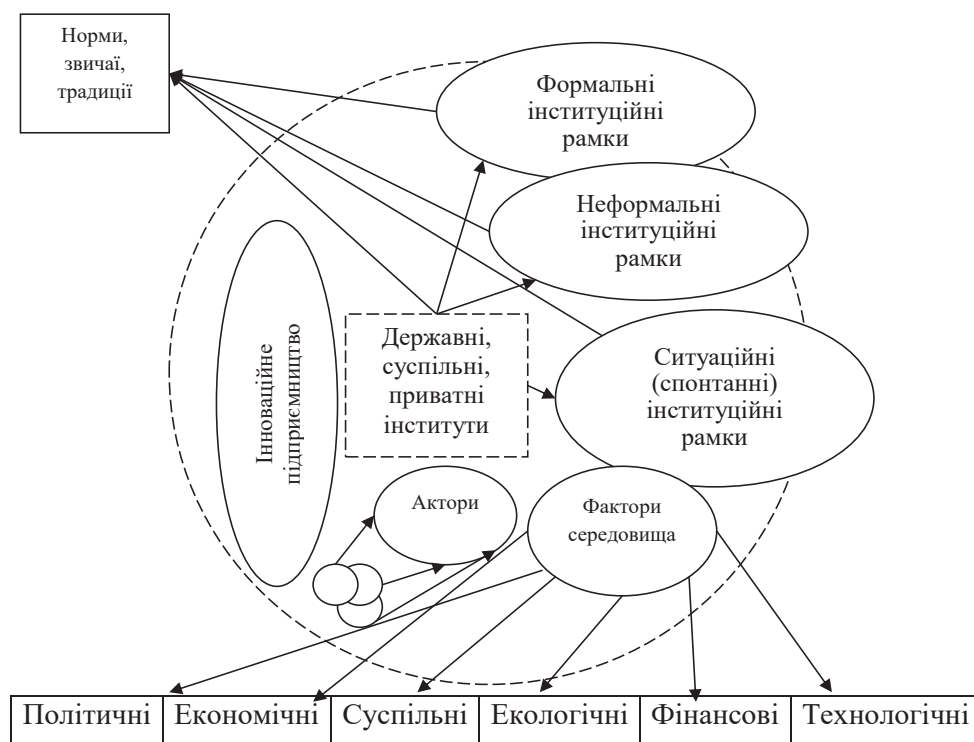

Рис. 1. Спрощене представлення інституційного середовища інноваційного підприємництва

Джерело: авторська розробка

падінням економіки. В недосконалому або депресивному інституційному середовищі (там, де стимули для продуктивного підприємництва слабкі) таке підприємництво буде перебувати на низькому рівні свого розвитку. Навпаки, в активно змінному (у позитивному напрямі) середовищі продуктивне підприємництво буде переважати. Проте тут існує певний суб'єктивізм, який визначає поведінку підприємця. Д. Норт та У. Баумоль справедливо зазначали, що загалом у будь-якого індивіда є вибір: він може намагатися сам заробити собі на життя будь-якою продуктивною та суспільно корисною діяльністю або спробувати відібрати те, що заробив його сусід. Друга опція (з вибором на користь насильства) має руйнівні наслідки, оскільки чистий виграш переможця у збройному конфлікті завжди менше сукупних втрат сторони, що програла. Крім цього, насильство обмежує можливості для розвитку, оскільки загроза примусового вилучення зароблених доходів знижує стимули до продуктивної діяльності [2].

Отже, можемо підсумувати, що використання інституціонального підходу як методологічної основи дослідження системи інноваційного підприємництва має переваги, які дають змогу:

- уточнити й проаналізувати всі види синергетичних взаємодій формальних та неформальних інститутів, діяльність яких спрямована на стимулювання та підтримку ефективного розвитку інноваційного підприємництва;

- впливати на діяльність інноваційного підприємництва шляхом створення необхідних ринкових або адміністративних умов для реформування, диверсифікації та стимулювання технологічних та галузевих перебудов суб'єктів господарювання, створюючи підґрунтя, що забезпечує безперервне продукування нововведень, впровадження прогресивних технологій виробництва, а також безперешкодну реалізацію результатів інноваційної діяльності;

- показати природу діалектики взаємовідносин стейкхолдерів інноваційного підприємництва на мікро-, мезо- й макрорівнях;

- змоделювати за допомогою статистично-математичного інструментарію та методів взаємозв'язок між інноваційним розвитком підприємства, економічною ситуацією та подальшим прогресивним розвитком;

- визначити механізми для підвищення загальнонаціонального інноваційного розвитку через стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання;

- виявити умови й чинники формування інновацій у найбільш стратегічно важливих галузях та секторах національної економіки;

- генерувати, освоювати, поширювати, впроваджувати нововведення шляхом найбільш раціонального способу ведення інноваційної діяльності з огляду на обмеженість ресурсів та постійне зростання суспільно-економічних потреб.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, методологія дослідження середовища інноваційного підприємництва неодмінно передбачає використання інституційного підходу. Ми виходимо з того, що система інноваційного підприємництва – це набір інститутів, чия синергія визначає інноваційну продуктивність вітчизняних суб'єктів господарювання. У такому розумінні вітчизняна система інноваційного підприємництва – це національні інститути разом з їх функціоналами та компетенціями, які визначають швидкість і задають рух змін у країні. Фундаментальні положення методології заснованої на інституціональному підході, повинні ґрунтуватися на гіпотезі, функціях, критеріях оцінювання, принципах, характерних властивостях, методах тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гурвич Е. Институциональные рамки и экономическое развитие. *Общественные науки и современность*. 2017. № 1. С. 20–45.
2. Дегтярев А., Новиков В. Методологические подходы к исследованию институциональных основ взаимодействия субъектов региональной инновационной системы. *Теоретическая и прикладная экономика*. 2017. № 4. С. 65–76.
3. Kuksa I., Orlova-Kurilova O., Hnatenko I. Paragenesis of entrepreneurship and innovation as drivers of the future economy : collective monograph. Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities. Poland : Publishing House "Baltija Publishing", 2019. P. 48–61.
4. Гнатенко І. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. № 6 (18). С. 70–74.
5. Орлова-Курилова О. Детермінанти інноваційної діяльності в умовах системної кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 25 (Ч. 1). С. 186–189.
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва : Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.
7. Орлова-Курилова О. Сучасні методи оцінювання інноваційного потенціалу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 4. С. 143–146.
8. Кукса І. Організаційно-економічний механізм державного регулювання інноваційної діяльності АПК. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 10 (149). С. 125–128.
9. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. Київ : ІЕП НАНУ, 1992. 254 с.
10. Гнатенко І. Підтримка діяльності виробничих малих підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Луганськ, 2012. 214 с.
11. Осецький В. Інвестиції та інновації: проблеми теорії та практики. Київ : ІАЕ УААН, 2003. 413 с.
12. Гнатенко І. Методологічні аспекти розвитку інноваційного підприємництва: теорія та практика : монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2019. 253 с.

REFERENCES:

1. Gurvich E. (2017) *Institutsional'nye ramki i ekonomicheskoe razvitie* [Institutional framework and economic development] *Obshchestvennye nauki i sovremennos-Social sciences and modernity*. № 1. 20–45.
2. Degtyarev A., Novikov V. (2017) *Metodologicheskie podkhody k issledovaniyu institutsional'nykh osnov vzaimodeystviya sub"ektov regional'noy innovatsionnoy sistemy* [Methodological approaches to the study of the institutional foundations of the interaction of subjects of a regional innovation system] *Teoreticheskaya i prikladnaya ekonomika-Theoretical and Applied Economics*. № 4. 65–76.
3. Kuksa I., Orlova-Kurilova O., Hnatenko I. (2019) *Paragenesis of entrepreneurship and innovation as drivers of the future economy*. Collective monograph. Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities. Poland : Publishing House "Baltija Publishing", 48–61.
4. Hnatenko I. (2018). *Metodologichni osnovy instytucional'nogho analizu nacional'noyi systemy innovacijnogho pidpryemnyctva* [Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship]. *Ekonomichnyj visnyk Zaporizkoji derzhavnoji inzhenernoji akademiji – Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*. 6 (18), 70–74.
5. Orlova-Kurilova O. (2017). *Determinanty innovacijnoji dijajlnosti v umovakh systemnoji kryzy* [Determinants of innovation activity in a systemic crisis]. *Naukovyj visnyk Khersonskogho derzhavnogho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*. 25 (1), 186–189.
6. Nort D. (1997). *Instituty, institutsional'nye izmeneniya i funkcionirovanie ekonomiki* [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]. Moscow : Fond ekonomicheskoy knigi "Nachala".
7. Orlova-Kurilova O. (2018). *Suchasni metody ocinjuvannja innovacijnogho potencijalu* [Modern methods of evaluation of innovative potential]. *Visnyk Khmeljnycjkogho nacional'nogho universytetu-Bulletin of Khmelnytsky National University*. 4, 143–146.
8. Kuksa I. (2013). *Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm derzhavnogho reghuljuvannja innovacijnoji dijajlnosti APK* [Organizational and economic mechanism of state regulation of agribusiness innovation activity]. *Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*. 10 (149), 125–128.
9. Lapko O. (1992). *Innovacijna dijajlnistj v systemi derzhavnogho reghuljuvannja* [Innovative activity in the system of state regulation]. IEP NANU. Kyiv.
10. Hnatenko I. (2012). *Pidtrymka dijajlnosti vyrobnychych malykh pidpryemstv* [Support for the activity of small manufacturing enterprises] Diss. Cand. econom. Sciences. Luhansk.
11. Osecykj V. (2003). *Investyciji ta innovaciji: problemy teoriji ta praktyky* [Investment and innovation: problems of theory and practice]. IAE UAAN. Kyiv.
12. Hnatenko I. (2019). *Metodologichni aspekty rozvytku innovacijnogho pidpryemnyctva: teorija ta praktyka* [Methodological aspects of innovative entrepreneurship development: theory and practice]. Monograph. SGh NTM "Novyj kurs". Kharkiv.